

Nd.

516. Frumvarp til laga

um lögræði.

(Lagt fyrir Alþingi á 66. löggjafarþingi, 1947.)

I. KAFLI

Um lögræðisskilyrði.

1. gr.

Lögræði er tvenns konar, sjálfræði og fjárræði. Maður sjálfráða og fjárráða er fullráða.

Undanþága frá lögræðisskilyrðum verður ekki veitt.

2. gr.

Maður er sjálfráða 16 ára gamall, nema sviptur sé sjálfræði.

3. gr.

Maður er fjárráða 21 árs gamall, nema sviptur sé fjárræði.

4. gr.

Nú gengur maður, sem ólögráða er fyrir æsku sakir, í hjónaband, og er hann þá fullráða upp frá því, nema sviptur sé lögræði.

II. KAFLI

Um sviptingu lögræðis og brott nám lögræðissviptingar.

5. gr.

Svipta má mann lögræði, sjálfræði einu saman, fjárræði einu sér eða hvoru tveggja:

1. Ef hann er ekki fær um að ráða persónulegum högum sínum eða fé vegna andlegs vanþroska, ellisljóleika, geðveiki eða annarrar sturlunar.
2. Ef hann stofnar efnahag sínum eða vandamanna sinna í hættu með óhæfilegri eyðslusemi, annarri ráðlausri breytni eða hirðuleysi um eignir, sem eru í umráðum hans.
3. Ef hann sökum ofdrykkju, notkunar deyfilyfja eða annarra lasta er ekki fær um að ráða persónulegum högum sínum eða fé, verður öðrum til byrðar, vanrækir framfærsluskyldur eða raskar þráfaldlega opinberum hagsmunum.
4. Ef nauðsyn ber til að vista hann án samþykkis hans í sjúkrahúsi eða á heilshæli sökum fyrirmæla í heilbrigðislöggjöfinni.
5. Ef hann vegna líkamlegs vanþroska, heilsubrests eða annarra vanheilinda á óhægt með að ráða persónulegum högum sínum eða fé og æskir sjálfur lögræðissviptingar af þeim sökum.

6. gr.

Veita skal lögræðissviptum manni á ný sjálfræði, fjárræði eða hvort tveggja, eftir því sem við á, ef ástæður lögræðissviptingar eru ekki lengur fyrir hendi.

7. gr.

Kröfu um lögræðissviptingu geta gert:

1. Aðili sjálfur, sem lögræðissviptingu á að þola.
2. Eiginmaður aðilja eða eiginkona, ættingjar hans í beinan legg og systkin.
3. Lögráðamaður aðilja.
4. Sá, sem skyldur er að lögum til að framfæra aðilja, sveitarstjórn þó því aðeins, að hann sé orðinn sveitarstyrksþurfi, svo og sá, sem framfærslurétt hefur á hendur honum að lögum.
5. Sá, sem næstur er erfingi aðilja að lögum eða samkvæmt erfðaskrá, sem ekki er afturtæk.
6. Dómsmálaráðuneytið:
 - a. Þegar gæzla almannahags gerir þess þörf.
 - b. Þegar það telur réttmætt að gera kröfuna vegna tilmæla aðilja sjálfs, vanda-
manna hans eða vina, eða vegna vitneskju um hag aðilja, er það hefur fengið á annan hátt.

8. gr.

Kröfu um lögræðissviptingu skal hera upp við héraðsdómara (í Reykjavík borgardómara), þar sem maður sá, er kráfan varðar, á heima eða dvelst. Nú er hvorki kunnugt um heimili hans né dvalarstað, og skal þá með mál farið, þar sem viðkomandi átti síðast heimili eða dvaldist.

9. gr.

Krafa um lögræðissviptingu skal vera skrifleg. Hún skal greina, hvort krafizt er sviptingar sjálfræðis, fjárræðis eða hvors tveggja.

Kröfunni skulu fylgja skrifleg gögn, eftir því sem við á og við verður komið, um aðild krefjanda, sbr. 2.—5. tölulið 7. gr., um ástæður fyrir kröfugerð og annað, er máli skiptir.

10. gr.

Dómari skal þinga í málinu þegar í stað. Hann skipar þeim aðilja talsmann, sem krafa um lögræðissviptingu er á hendur gerð, og rannsakar málavexti að hætti opinberra mála. Krefjandi getur þó afturkallað kröfu sína um sviptingu lögræðis á hverju stigi máls sem er.

Nú hefur maður sjálfur gert kröfu um að verða sviptur lögræði, og rannsakar dómari og metur samt sem áður, hvort grundvöllur lögræðissviptingar sé fyrir hendi.

Málið skal rekið með tilhlýðilegum hraða, og úrskurður upp kveðinn án óþarfs dráttar.

Nú fellst dómari á kröfu um lögræðissviptingu, og skal þá skýrt greint í úrskurði, hvort aðili sé sviptur sjálfræði, fjárræði eða hvoru tveggja.

11. gr.

Nú er maður með dómsúrskurði sviptur lögræði, og skal þá dómari kynna aðilja sjálfum úrskurðinn, nema það sé tilgangslaust vegna andlegra vanheilinda hans, en þá skal úrskurð birta einhverjum venzlamanni hans, er getur í 2. tölulið 7. gr., ef til næst.

Dómari skal geta lögræðissviptingar á skrá, er hann heldur um lögræðissvipta menn í lögsagnarumdæmi sínu. Hann skal og þegar senda dómsmálaráðuneytinu eftirrit af úrskurðinum, en það heldur spjaldskrá um lögræðissvipta menn hér á landi.

Ef um fjárræðissviptingu er að tefla, skal dómari einnig annast um, að niðurstaða úrskurðarins sé þegar birt í Lögbirtingablaði. Ef sá, sem sviptur er fjárræði, á fasteign eða hér skrásett skip, eða hann rekur atvinnu, sem geta her eða getið er á verzlanskrá, þá skal skrá athugasemd um úrskurðinn á varnarþingi fasteignar eða skips og í verzlanskrá. Dómari sendir eftirrit af úrskurðinum þeim stjórnvöldum, sem um hann þurfa að vita.

12. gr.

Nú telur sá, sem í öndverðu krafðist lögræðissviptingar, eða einhver þeirra aðilja, sem í 1.—3. og 6. tölulið 7. gr. getur, að ástæður til lögræðissviptingar séu ekki lengur fyrir hendi, og getur hann þá borið fram tilmæli við héraðsdómara, þar sem hinn lögræðissvipti maður dvelst, um að lögræðissviptingin sé úr gildi felld. Tilmælin skulu vera skrifleg og studd gögnum um breyttar ástæður hins lögræðissvipta aðilja. Ef lögræðissvipting hefur verið reist á ástæðum, er greinir í 1. eða 4. tölulið 5. gr., skal tilmælunum að jafnaði ekki sinnt, nema þeim fylgi meðmæli embættislæknis.

Dómari heldur þing í málinu. Hann aflar, eftir því sem ástæður renna til, skýrslna þeirra manna, sem málið varðar, svo sem þess aðilja, er tilmælin ber fram, hins lögræðissvipta manns sjálfs og lögráðamanns hans svo og þess aðilja, sem í öndverðu krafðist lögræðissviptingar, ef til hans næst. Eftir að dómari hefur rannsakað málið, kveður hann upp úrskurð annaðhvort á þann veg, að tilmælin verði ekki tekin til greina, eða að lögræðissvipting sé úr gildi felld.

Nú hefur maður bæði verið sviptur sjálfæði og fjárræði, og má þá eftir atvikum fella lögræðissviptingu niður, að því er aðra greinina varðar.

Þegar lögræðissvipting er úr gildi felld að öllu leyti eða nokkru, annast dómari um, að afskráning og aflýsing lögræðissviptingar fari fram.

13. gr.

Áfrýjun dómsathafna, er í þessum kafla getur, fer eftir reglum um áfrýjun opinberra mála.

Eigi frestar áfrýjun framkvæmd úrskurðar.

Dómsmálaráðuneytið hefur jafnan heimild til áfrýjunar. Svo skal og skjóta máli til hæstaréttar, ef sá æskir þess, sem lögræðissviptingu á að þola eða þolir. Nú er hann ekki fær til að taka ákvörðun um áfrýjun vegna andlegra annmarka, og getur þá hver sá, sem getið er í 2. og 3. tölulið 7. gr., krafizt áfrýjunar í hans stað. Loks skal áfrýja máli, ef sá æskir þess, er kröfu gerði í héraði um lögræðissviptingu eða brottnám lögræðissviptingar.

14. gr.

Hæstiréttur skipar sækjanda og verjanda fyrir dómnum úr flokki hæstaréttar-lögmannna. Í hæstarétti má færa fram ný gögn og nýjar varnir.

Eftirrit af dómi hæstaréttar skal þegar senda dómsmálaráðuneytinu og viðkomandi héraðsdómara. Nú er héraðsúrskurði breytt í hæstarétti, og gerir þá héraðsdómari þegar þær ráðstafanir, sem við eiga, sbr. 11. gr. og síðustu mgr. 12. gr.

15. gr.

Í málum til sviptingar lögræðis og brottnáms lögræðissviptingar skal engin réttargjöld greiða.

Eigi skal greiða gjald fyrir birtingu úrskurðar né skráningu hans eða afskráningu. Þóknun skipaðs talsmanns í héraði og kostnað af áfrýjun, þar á meðal laun skipaðs sækjanda og verjanda í hæstarétti, skal greiða úr rikissjóði.

Ef krafa um áfrýjun hefur verið bersýnilega tilefnislaus, getur hæstiréttur þó gert þeim, er áfrýjunar krafðist, að endurgreiða rikissjóði áfrýjunarkostnaðinn.

III. KAFLI

Um löggerninga ólögráða manna o. fl.

16. gr.

Sjálfráða maður ræður einn öðru en fé sínu, nema lög mæli sérstaklega fyrir á annan veg.

17. gr.

Fjárráða maður ræður einn fé sínu, nema öðruvísi sé sérstaklega um mælt í lögum.

18. gr.

Ófjarráða maður ræður sjálfur sjálfsaflafé sínu, sem hann hefur þegar unnið fyrir. Maður, sem sviptur hefur verið fjárræði, ræður þó aðeins því sjálfsaflafé, sem hann hefur unnið sér inn, eftir að úrskurður gekk um lögræðissviptinguna.

Ófjarráða maður ræður sjálfur gjafafé sínu, þar með taldar dánargjafir, nema gefandi hafi mælt fyrir á annan veg eða lög kveði sérstaklega öðruvísi á. Ef maður hefur verið sviptur fjárræði, ræður hann þó aðeins því gjafafé, sem hann hefur fengið, eftir að úrskurður gekk um sviptingu lögræðis.

Ef um tiltölulega mikið sjálfsaflafé eða gjafafé er að tefla, eða fari hinn ófjarráða maður ráðlauslega með féð, getur yfirlögráðandi, án tillits til fyrirmæla gefanda, ef því er að skipta, tekið eða heimilað lögráðamanni að taka féð að nokkru eða öllu leyti til varðveislu, og ræður hinn ófjarráða maður þá ekki því fé, meðan sú ráðstöfun helst.

Forráð ófjarráða manns yfir sjálfsaflafé og gjafafé taka einnig til arðs af því fé svo og verðmætis, er í stað þess kemur. Ekki heimila þau ófjarráða manni að stofna til skuldar né veðsetja fjármuni.

19. gr.

Löggerningar ólögráða manns, sem hann hafði ekki heimild til að gera, binda hann ekki.

Nú hefur maður verið sviptur lögræði, og binda hann þá ekki löggerningar, sem fara í bág við lögræðissviptingu og hann gerir eftir skrásetningu úrskurðar, enda hafi úrskurðurinn, ef um fjárræðissviptingu er að tefla, verið birtur í Lögbirtingablaði innan 2 vikna, ef hann er kveðinn upp í Reykjavík eða Hafnarfirði, en ella 6 vikna frá skrásetningu hans. Gildir skulu eldri löggerningar, nema sá maður, sem löggerningnum er beint til, hafi vitað um lögræðissviptinguna eða mátt vera um hana kunnugt.

20. gr.

Nú hefur ólögráða maður sjálfur gert samning, sem hann skorti heimild til að gera, og getur þá hinn aðili samningsins riftað honum, nema samningurinn hafi annaðhvort verið staðfestur af lögráðamanni eða honum hafi verið fullnægt, svo skuldbindandi sé fyrir hinn ólögráða mann.

Nú veit maður, að hann semur við ólögráða mann, og hefur ekki ástæðu til að ætla, að samþykki lögráðamanns sé fyrir hendi, og getur hann þá ekki riftað samningnum, fyrir en liðinn er tilskilinn frestur til að afla staðfestingar lögráðamanns, ef um slíkan frest hefur verið samið, en ella hæfilegur tími til þeirrar málaleitunar.

Ef maður hefur gert vinnusamning við ósjálfráða mann, og svo er ástatt, sem segir í upphafi undanfarandi málsgreinar, þá getur hann ekki riftað samningnum, meðan hinn ósjálfráða maður efnir hann af sinni hálfu.

Ákvörðun um riftun samnings má jafnt tilkynna hinum ólögráða manni sjálfum sem lögráðamanni hans.

21. gr.

Nú veldur lögræðisskortur ógildingu samnings, og skal þá hvor aðilja skila aftur þeim verðmætum, sem hann hefur veitt viðtöku. Ef ekki er unnt að skila hlut aftur, skal aðili greiða verð hans, eftir því sem hér segir:

1. Samningsaðili hins ólögráða manns skal greiða fullt verð hlutarins. Honum ber þó eigi að bæta hlut, sem hann átti að skila aftur samkvæmt samningi aðilja, ef rýrnun eða eyðilegging hlutarins stafar af eiginleikum hans, sem fyrir hendi voru, þegar hann var afhentur. Hafi aðili fengið hlutinn eða verðmætið að gjöf eða til geymslu frá hinum ólögráða manni, má færa niður bætur úr hendi hans, eftir því sem sanngjarnt þykir.
2. Hinn ólögráða maður skal greiða fégjald, að því leyti sem verðmætin hafa orðið honum að notum.

Nú hefur hinn ólögráða maður haft svik í frammi eða á annan hátt brotið af sér við gerð sannings eða afhendingu umsaminna verðmæta, eða hann hefur á saknæman hátt valdið því, að hlutur hefur farið forgörðum, er honum bar samkvæmt samningnum eða vegna riftunar sanningsins að skila aftur, og skal hann þá bæta sanningsaðilja sínum tjón hans. Dómstólar geta þó fært bótafjárhæð niður með hæfilegu tilliti til þess, hve mikil sökin var og tjónið, til efnahags hins ólögráða manns og annarra atvika.

Nú sannast í opinberu máli, að hinn ólögráða maður hefur gerzt sekur um refsivert athæfi í sambandi við gerð sannings eða framkvæmd, og skal hann þá bæta tjón eftir almennum reglum.

IV. KAFLI

Um foreldravald og lögráðendur.

22. gr.

Foreldrar barns, sem er ósjálfráða fyrir æsku sakir, og þeir, sem barni koma í foreldris stað, ráða persónulegum högum þess. Nefnast þau lögráð foreldravald.

Foreldrar ráða bæði saman skilgetnum börnum sínum, svo og kjörforeldri kjörbörnum sínum. Nú er annað foreldra látið, og ræður þá hitt börnunum eitt, nema gengið hafi í hjónaband af nýju; þá ráða hjónin börnunum bæði saman. Ef bæði foreldri eru látin, en stjúeforeldri á lífi, þá ræður það börnunum, enda séu þau á framfæri þess. Nú eru foreldri skilin að fullu eða að borði og sæng, og fer þá um forræði fyrir börnunum eftir því, sem kveðið er á í skilnaðarbréfi eða dómi.

Óskilgetnu barni ræður móðir. Nú giftist hún, og fara þá bæði hjónin með foreldravald, enda fylgi barnið móður sinni. Ef móðir barnsins andast, ræður stjúpinn barninu, sé það á framfæri hans.

Nú andast ógift kona frá óskilgetnu, ósjálfráða barni sínu, eða hún má ekki hafa foreldravald yfir því, og á þá faðir barnsins rétt til að fá umráð þess, ef það hefur erfðarétt eftir hann og hann framfærir það.

23. gr.

Foreldrar geta falið öðrum að fara með foreldravald yfir barni að nokkru eða öllu leyti. Þeir geta þó, hvenær sem er, heimt umráð barnsins aftur, nema almannavald telji barninu hentara, að ráðstöfunin haldist. Ákvæði þessi taka ekki til ættleiðingar.

Ef sá, sem fer með foreldravald, misbeitir því eða vanrækir skyldur, sem foreldravaldi fylgja, eða hann er hneigður til drykkjuskapar eða annarra lasta, þá getur dómismálaráðuneytið tekið af honum forráð barns og falið þau öðrum. Ef annað hjónanna er slíkum annmarka háð, má fela hinu hjónanna einu að fara með forráð barnsins. Svo getur og almannavaldið svipt mann foreldravaldi, eftir því sem lög leyfa.

24. gr.

Þeir menn, sem fara með foreldravald yfir barni, samkvæmt því er segir í 22. gr., skulu og hafa á hendi fjárhald þess, meðan það er ófjárráða fyrir æsku sakir.

25. gr.

Nú er maður með dómsúrskurði sviptur lögræði (sjálfræði, fjárræði eða hvoru tveggja), og skal þá yfirlögráðandi skipa honum lögráðamann.

Svo skal og yfirlögráðandi skipa þeim manni lögráðamann, sem ófjárráða er fyrir æsku sakir, ef lögborins lögráðamanns nýtur eigi eða hann æskir lausnar frá starfi af ástæðum, sem yfirlögráðandi metur gildar, svo og er fjármálum barns þykir ekki nægilega borgið í höndum hans.

26. gr.

Skipa má ólögráða manni sérstakan lögráðamann til þess að reka tiltekið erindi fyrir hann, er þess gerist þörf. Skal það jafnan gert, er fastur lögráðamaður hefur eiginna hagsmuna að gæta við þann erindrektur.

27. gr.

Skipaður lögráðamaður skal vera fullráða og fjár síns ráðandi, ráðvandur og ráðdeildarsamur og að öðru leyti vel til starfans fallinn.

Nú hefur foreldri ákveðið, hver vera skuli að því látnu lögráðamaður barns, er það hefur foreldravald yfir, og skal þá skipa hann lögráðamann, nema annað þyki hentara vegna hagsmuna barnsins.

28. gr.

Sýslumenn og bæjarfógetar, í Reykjavík borgarfógeti, eru yfirlögráðendur, hver í sínu lögsagnarumdæmi, en dómsmálaráðuneytið fer með yfirstjórn þeirra mála, er lögráð varða.

Lögráðamönnum er skylt að hegða sér eftir fyrirmælum yfirlögráðenda og dómsmálaráðuneytisins.

29. gr.

Lögráðamaður ósjálfráða manns ræður persónulegum högum hans, þar á meðal vistráðum og vinnusamningum, nema öðruvísi sé mælt í lögum.

Lögmæt ráðstöfun lögráðamanns bindur ósjálfráða mann, svo sem sjálfráða hefði hann gert.

30. gr.

Ekki verður ósjálfráða maður ráðinn til að gegna starfi í skipi eða loftfari, nema hann samþykki það sjálfur.

31. gr.

Fyrirskipun eða samþykki dómsmálaráðuneytisins þarf til þess, að maður, eldri en 16 ára, verði án samþykkis síns vistaður í sjúkrahúsi eða á heilsuhæli sökum fávítaskapar, geðveiki, ofnautnar áfengis eða deyfilyfja eða vegna fyrirmæla í heilbrigðislöggjöfinni, enda hafi viðkomandi áður verið sviptur sjálfræði.

Ekki má dvöl ofangreindra manna í sjúkrahúsi eða á heilsuhæli haldast lengur en nauðsyn krefur. Skulu lögráðamenn þeirra hafa eftirlit með því.

Dómsmálaráðherra setur í samráði við landlækni nánari fyrirmæli í reglugerð um tilhögun þessara mála. Hann getur og skipað nefnd manna sér til aðstoðar við framkvæmd þeirra.

Nú telur einhver sá, sem greinir í 2. og 3. tölulið 7. gr., að sjálfræðissviptum manni sé haldið ófyrirsynju í sjúkrahúsi eða á heilsuhæli, og getur hann þá borið málið undir dómstóla.

32. gr.

Lögráðamaður ófjárráða manns ræður fyrir fé hans, nema lög mæli um á annan veg.

Lögmæt ráðstöfun lögráðamanns bindur ófjárráða mann, svo sem fjárráða hefði hann gert.

33. gr.

Lögráðamaður skal varðveita og ávaxta með trúmennsku og hagsýni það fé skjólstæðings síns, sem er í umráðum hans. Hann skal bæta skjólstæðing sínum tjón af lögráðamannsstörfum sínum, ef hann veldur því af ásetningi eða gáleysi.

34. gr.

Lögráðamaður hefur ekki ráðstöfunarrétt á því fé skjólstæðings síns, sem yfirlögráðandi hefur tekið í sínar vörslur.

35. gr.

Ekki er unnt að binda ófjárráða mann við ábyrgð eða tryggingu fyrir þriðja mann.

36. gr.

Lögráðamaður skal leita samþykkis yfirlögráðanda til allra ráðstafana varðandi fjárhaldið, sem eru mikils háttar eða óvenjulegar, svo sem kaupa og sölu á lausafé, ef um tiltölulega mikið verðmæti er að tefla, leigu á fasteign um óvenjulega langan tíma eða með öðrum óvenjulegum kjörum og til ráðningar forstjóra fyrir atvinnufyrirtæki ófjárráða manns. Samþykki yfirlögráðanda þarf og til þess, að gengið sé á eignir ófjárráða manns til greiðslu kostnaðar af framfærslu hans, námi eða öðru.

37. gr.

Samþykki dómsmálaráðuneytisins þarf til þess að binda ófjárráða mann við kaup eða sölu fasteignar eða skips, til lagningar veðbanda eða annarra eignarhafta á fasteign eða skip svo og til kaupa eða sölu á atvinnufyrirtæki.

Fasteign, skip eða atvinnufyrirtæki ófjárráða manns skal eigi láta af hendi, nema honum sé auðsýnilegur hagur að því.

38. gr.

Reiðufé ófjárráða manna má ávaxta í lánsstofnunum, enda sé ríkisábyrgð fyrir innstæðufénu eða lánsstofnunin hafi heimild að lögum til að geyma og ávaxta fé ófjárráða manna.

Lána má fé ófjárráða manna gegn fyrsta veðrétti í fasteign, en ekki má lánsfjárhæðin fara fram úr $\frac{2}{3}$ hlutum af fasteignamati eignarinnar.

39. gr.

Í veðskuldabréfum fyrir láni af fé ófjárráða manna skal meðal annars taka fram, að lánið sé allt þegar afturkræft, ef vanskil verða á greiðslu vaxta eða afborgana, og má þá bjóða veðið upp án dóms eða sáttar og aðfarar. Uppboðið skal birta með venjulegum hætti, og skal það gert fjórum viku fyrir uppboð. Með jafnlöngum fresti skal birta auglýsinguna eftir reglum um stefnubirtingar skuldunaut sjálfum eða tilgreindum umboðsmanni hans, séu þeir innan lögsagnarumdæmisins, en ella skal auglýsingin birt á fasteigninni sjálfri.

40. gr.

Lögráðamaður skal gera yfirlögráðanda grein fyrir fjárhaldinu og ráðstöfunum sínum, hvenær sem hann krefst þess, svo og er fjárhaldi slítur. Ef fé hins ólögráða manns í umráðum lögráðamanns nemur meiru en 5000 krónum, skal lögráðamaður gera yfirlögráðanda skriflega grein fjárhaldsins á ári hverju.

Ef starf lögráðamanns ófjárráða manns er sérstaklega umfangsmikið, getur yfirlögráðandi með samþykki dómsmálaráðuneytisins ákveðið honum þóknun fyrir fjárhaldið af árlegum tekjum skjólstæðings hans.

Dómsmálaráðuneytið getur sett nánari fyrirmæli um störf lögráðamanna og eftirlit yfirlögráðanda með þeim.

41. gr.

Með lögum þessum eru úr gildi númin tilskipun um fjárforráð ómyndugra á Íslandi 18. febr. 1847, lög nr. 60 14. nóv. 1917, um lögræði, 32. og 33. gr. laga nr. 46 27. júní 1921, um afstöðu foreldra til óskilgetinna barna, og 20., 21. og 22. gr. laga nr. 57 27. júní 1921, um afstöðu foreldra til skilgetinna barna.

42. gr.

Lög þessi öðlast gildi, þegar sex mánuðir eru liðnir frá staðfestingu þeirra. Ákvæði 1. mgr. 31. gr. taka eigi til manna, sem ráðstafað hefur verið í sjúkrahús eða hæli fyrir gildistöku laganna.

Greinargerð.

Með bréfi dóms- og kirkjumálaráðuneytisins 4. okt. 1946 var Þórði Eyjólfssyni hæstaréttardómara falið að endurskoða lög nr. 60 14. nóv. 1917, um lögræði, m. a. með sérstöku tilliti til sjúklinga, sem beita þarf meiri eða minni frelsisskerðingu. Hefur hann samið frumvarp þetta og látið því fylgja eftirfarandi greinargerð:

Lögræðislögin nr. 60 frá 14. nóv. 1917 voru á sínum tíma að mörgu leyti til bóta. Má þar einkum nefna lækkun lögræðisaldurs, þ. e. að menn urðu fjárráða 21 árs gamlir í stað þess, að áður fengu menn ekki fullt forræði fjár síns, fyrr en þeir höfðu náð 25 ára aldri. Þá var og vald til sviptingar lögræðis lagt til dómstóla, en áður hafði það verið í höndum framkvæmdarvaldsins. Í sumum greinum er lögræðislögunum hins vegar að ýmsu leyti ábótavant. Sum fyrirmæli þeirra, einkum réttarfarsákvæðin, eru ærið óglögg, og lögin skortir ákvæði um ýmis mikilvæg atriði, sem sett hafa verið í lögræðislög annarra landa, svo sem um áhrif ólögræðis á gildi löggerna. Þá eru engin ákvæði í lögunum til tryggingar þeim mönnum, sem af hálfu aðstandenda eða almanna valds eru settir til langdvalar í sjúkrahús eða á heilsuhæli. Er það stundum gert gegn vilja viðkomandi manns, eða án þess að um vilja hans verði vitað. Þar sem réttur fulltíða manna til að fara frjálssir ferða sinna og ráða dvalarstað sínum er eitt hinna mikilvægustu mannréttinda, er brýn þörf á lagaákvæðum, sem miða að því að girða fyrir mistök, þegar menn eru sviptir frelsi sínu og sjálfræði af þessum sökum. Þá eru og ákvæði tilskipunar um fjárræði ómyndugra frá 18. febr. 1847 orðin meira eða minna úrelt. Af ofangreindum ástæðum hefur þótt rétt að endurskoða lögræðislögin í heild og auka í þau því efni, sem þeim er nú helzt áfátt um.

Um I. kafla.

Í 1.—3. gr. er engin efnisbreyting frá eldra rétti. Hins vegar er nýmæli í 4. gr.

Um 1. gr.

Greinin er samhljóða 1. gr. laga nr. 60 1917. Lögræði er, sem áður, samheiti á tveimur mismunandi greinum gjörhæfis, sjálfræði og fjárræði.

Um 2. gr.

Ekki þykir ástæða til að breyta sjálfræðisaldrinum. Fræðsluskyldualdur barna getur haldizt til 16 ára aldurs, sbr. 8. gr. laga nr. 22 frá 1946, og virðist heppilegt, að þau séu undir foreldravaldi, þar til skólaskyldu lýkur.

Um 3. gr.

Fjárræðisaldur er einnig látinn haldast hinn sami og áður. Þó er mikið álítamál, hvort ekki beri að lækka fjárræðisaldur og láta aldursmarkið vera 20 ár. Vegna almennrar skólagöngu og breyttra þjóðfélagshátta munu menn ná fyrr fullum þroska nú en þegar lögræðislögin voru sett fyrir 30 árum. Er þetta til athugunar fyrir þingnefnd þá, er um frumvarpið kann að fjalla.

Um 4. gr.

Samkvæmt lögræðislögunum frá 1917 verða ekkjur og fráskildar konur fjárráða, þó að yngri séu en 21 árs. Hér er lagt til, að það nýmæli verði upp tekið, að hver sá maður, karl eða kona, sem í hjónaband gengur, verði fullráða. Samkvæmt 7. gr. laga nr. 39/1921 er hjónavígslualdur karla bundinn við 21 árs aldur, en kvenna við 18 ára aldur. Getur nýmæli þessarar greinar því ekki haft nein teljandi áhrif, þó að skilyrðin um hjónavígslualdur séu að vísu undanþæg. Það verður að teljast óeðlilegt, að hjón séu undir forráðum foreldra sinna eða annarra. Sams konar ákvæði og hér er í 4. gr. hefur lengi verið í svissneskum lögum og þótt gefast þar vel. Ef maður gengur í hjónaband, sem sviptur hefur verið lögræði, öðlast hann

ekki lögræði á ný við giftinguna. Ekki verður maður, sem lögráður hefur orðið vegna ákvæða 4. gr., ólögráða af nýju, þó að hjónaband slitni vegna dauða annars hjóna eða skilnaðar, áður en lögræðisaldri er náð.

Um II. kafla.

Í þessum kafla eru aðallega réttarfarsákvæði varðandi mál til sviptingar lögræðis og brotnáms lögræðissviptingar.

Um 5. gr.

Þessi grein fjallar um heimild til lögræðissviptingar og ástæður þær, sem henni geta valdið. Þar sem greinar lögræðis eru tvær, sjálfræði, þ. e. hæfi manns til að ráða öðru en fé, sbr. 16. gr., og fjárræði, þ. e. hæfi til að ráða fé sínu, sbr. 17. gr., þá er heimilað að svipta mann sérstaklega hvorri grein um sig eða báðum saman, eftir því sem við á hverju sinni. Hins vegar eru ástæður til lögræðissviptingar taldar sameiginlega fyrir báðar greinar í 1.—5. tölulið, enda fer það ekki aðallega eftir því, hver ástæðan er, heldur eftir högum mannsins, hvort rétt telst, að sviptingin taki til sjálfræðis, fjárræðis eða hvors tveggja. Ef t. d. er um mann að ræða, sem á eignir, en er ekki fær um að ráða þeim vegna eyðslusemi eða ellisljóleika, þá getur verið nægilegt að svipta hann fjárræði einu saman. Sama er, ef eignalaus maður á t. d. arfsvon, og hættulegt þykir, að hann stofni til skulda, sem hann yrði að greiða síðar, er honum áskotnast fé, enda hafi hann sýnt með lántökum eða á annan veg, að hann sé ekki fær um að ráða fé sínu. Ástæða sú, sem greind er í 5. tölulið, mundi og oftast leiða til fjárræðissviptingar einnar. Þegar maður er eingöngu sviptur fjárræði, verður hagur hans í þessu efni hinn sami og sjálfráða æskumanna á 16—21 árs aldursskeiði. Í ýmsum tilfellum mundi aftur á móti sjálfræðissvipting ein nægja. Ef t. d. þarf að setja mann á hæli vegna geðveiki, fávítaskapar, ofnautnar áfengis eða deyfilyfja eða vegna fyrirmæla í heilbrigðislöggjöfinni um einangrun manna, sem sýkingarhætta stafar af, þá er sjálfræðissvipting nauðsynlegt skilyrði fyrir því, að viðkomandi verði án samþykkis síns settur á hælið, sbr. 31. gr. og 1., 3. og 4. tölulið 5. gr. Ef hlutaðeigandi maður er eignalaus, eins og tíðast er um slíka menn, og ekki er sérstök hættu samfara því, að hann taki á sig skuldbindingar, þá er fjárræðissvipting að jafnaði óþörf. Sjálfræðissvipting ein er þá einnig að því leyti heppilegri, að ekki þarf þá að birta lögræðissviptingu í Lögbirtingablaðinu, sbr. 11. gr., en mörgum manni, sem lögræði er sviptur, er slík birting viðkvæmt mál. Algerrar lögræðissviptingar, þ. e. bæði sjálfræðis og fjárræðis, er þá helzt þörf, er fjárhagsástæður manns gera fjárræðissviptingu nauðsynlega og jafnframt er þörf á því, að aðrir fari með ráð fyrir persónulegum högum hans, vegna þess að hann er ekki fær um það sjálfur.

Í 1. tölulið eru ástæður til lögræðissviptingar andlegir annmarkar, þ. e. vanþroski, hrörnun eða veiklun. Þessir annmarkar verða að vera á því stigi, að viðkomandi sé ófær að ráða persónulegum högum sínum eða fé. Að sjálfsögðu er hér nauðsynlegt að krefjast læknisvottorðs, helzt sérfræðings, ef kostur er á.

Í 2. tölulið er áherzla lögð á það, að maður stofni efnahag sínum eða vandananna sinna í hættu. Þessi hegðun verður að vera á því stigi, að af henni megi draga þá ályktun, að maðurinn sé ekki fær um að hafa sjálfur forræði fjár síns. Höfuðeinkenni þessarar ástæðu er því raunverulega hið sama og í 1. og 3. tölulið. Með vandamönnum er átt við þá menn úr fjölskyldu viðkomanda, er beðið geta fjön vegna ráðstafana hans. Ef hættan varðar vandamennina eina, má þó vera, að aðrar leiðir verði valdar til að koma í veg fyrir hana, sbr. 39. gr. laga nr. 20/1923 (slit á fjárfélagi hjóna), 72. gr. sömu laga (krafa um búskipti, þegar eftirlifandi maki situr í óskiptu húsi) og 2. mgr. 25. gr. þessara laga (þegar fjármálum barns þykir ekki nægilega borgið í höndum lögborins lögráðamanns). Þá er því nánar lýst, hvernig hegðun manns þurfi að vera, til þess að lögræðissviptingar verði kraf-

izt samkvæmt þessum tölulið. Orðið „eyðslusemi“ tekur einkum til óhóflegrar og ónytsamlegrar notkunar fjár til eiginna þarfa og til gjafa. Verður að meta það með tilliti til efnahags manns og annarra ástæðna. Með „annarri ráðlausri breytni“ er sérstaklega átt við beina eyðileggingu verðmæta. Með orðunum „hirðuleysi um eignir“ er aðallega haft í huga, að maður valdi því með sinnuleysi um eigin hag, að eignir hans ganga úr sér og nýtast eigi. Ekki er skilyrði, að tjón hafi þegar orðið af hegðun mannsins. Það nægir, að hann hafi stofnað efnahag sínum eða vanda-
manna sinna í hættu.

Í 3. tölulið eru ástæður lögræðissviptingar ofdrykkja, ofnautn deyfilyfja (kókaíns, morfíns o. s. frv.) eða aðrir áþekkir lestir. Svo mjög verður að þessu að kveða, að maðurinn sé ófær til að ráða sér eða fé sínu, verði öðrum til byrðar, ættingjum eða sveitarstjórn, vanræki framfærsluskyldur, sem á honum hvila að lög-
un, eða raski þráfaldlega opinberum hagsmunum, t. d. með ölvun á almannaferi, betli o. s. frv. Eins og áður er vikið að, mundu ástæður þessa töluliðs oft leiða til sjálfræðissviptingar einnar, þegar nauðsyn ber til að setja mann á hæli til læk-
ningar og hann hefur ekki veitt samþykki sitt til þess.

Í 4. tölulið ræðir um menn, sem setja þarf á hæli eða í sjúkrahús vegna fyrir-
mæla í heilbrigðislöggjöfinni, enda sé samþykki viðkomandi manns til þess ekki fyrir hendi. Ef um er að tefla geðveiki, fávitaskap eða ofnautn áfengis eða deyfi-
lyfja, þá er heimild til sjálfræðissviptingar í 1. og 3. tölulið, og tekur 4. töluliður ekki til þess. Hins vegar eiga ákvæði 4. töluliðs við, þegar sérstaklega er heimilað
í heilbrigðislöggjöfinni að svipta menn frelsi sínu og setja þá í sjúkrahús eða á hæli
vegna þarfar á lækningu eða einangrun. Slíkar heimildir eru nú í lögum nr. 57/1909,
sbr. lög nr. 3/1898, um aðgreiningu holdsveikra manna frá öðrum mönnum, lögum
nr. 91/1932, um varnir gegn kynsjúkdómum, og berklavarnalögum nr. 66/1939. Þó
að sjálfræðissviptingar og annarra skilyrða samkvæmt 31. gr. þessara laga sé kraf-
izt til þess, að maður verði vistaður í sjúkrahúsi eða á hæli af ofangreindum ástæð-
um, þá er samt allt að einu heimilt, eins og hingað til hefur verið, að taka sjúkling
eða smitbera og einangra hann um stundarsakir, þegar nauðsyn ber til, sbr. 9. gr.
laga nr. 66/1933, um varnir gegn útbreiðslu næmra sjúkdóma. Gildir það að sjálf-
sögðu einnig um sjúklinga, sem haldnir eru holdsveiki, kynsjúkdómi eða berkla-
veiki. Sama er og um geðveikissjúklinga, sem taka verður í gæzlu, vegna þess að
þeir eru hættulegir sér eða öðrum. En eigi frelsissvipting af þessum ástæðum að
haldast lengur en til bráðabirgða, þ. e. viðkomandi maður er vistaður í sjúkrahúsi
eða á hæli, og það er gert án gilds samþykkis hans, þá verður að fullnægja skil-
yrðum þessara laga, m. a. um sjálfræðissviptingu.

Í 5. tölulið er gert ráð fyrir því, að maður sé andlega hraustur, en líkamlega
vanheill, t. d. lamaður eða blindur, og eigi því óhægt með að ráða sjálfur persónu-
legum högum sínum eða fé. Þá þykir rétt, að hann eigi þess kost að fá sér skipaðan
lögráðamann, ef hann æskir þess sjálfur.

Um 6. gr.

Sjálfsagt er, að lögræðissvipting sé felld niður, þegar ástæður þær, er lágu til
grundvallar henni, eru ekki lengur fyrir hendi, svo sem þegar geðveikur maður
er orðinn geðheill, drykkjumaður orðinn reglumaður o. s. frv.

Hafi ný lögræðissviptingarástæða komið til, eftir að úrskurður um lögræðis-
sviptingu gekk, mun ekki rétt að fella niður lögræðissviptingu, enda sannist nýja
ástæðan í máli til brottnáms lögræðissviptingar. Maður hefur t. d. verið sviptur
lögræði vegna drykkjuskapar, og á þá ekki að fella sviptinguna niður, þó að sá
annmarki sé ekki lengur fyrir hendi, ef viðkomandi er síðan orðinn geðveikur og
ófær að ráða sér eða sínu.

Hafi maður verið sviptur sjálfræði og fjárræði, má veita honum aftur aðra
grein lögræðis, ef ástæða þykir til, sbr. 12. gr.

Um 7. gr.

Héraðsdómari tekur það ekki upp hjá sjálfum sér að svipta mann lögræði. Krafa um lögræðissviptingu verður að koma fram frá einhverjum þeim aðilja, sem getur í 1.—6. tölulið þessarar greinar.

Um 1. lið. Rétt þykir, að viðkomandi sjálfur geti borið fram kröfu um lögræðissviptingu sína, enda sé hann svo vitheill, að hann geti átt forræði sakar. Það leiðir þó af eðli málsins, að aðili mun ekki sjálfur bera fram kröfu af ástæðum, sem getur í 4. tölulið 5. gr. Þegar viðkomandi ber sjálfur fram kröfuna, verður hann einn aðili lögræðissviptingarmálsins.

Um 2. lið. Hér eru taldir nánir vandamenn, sem vegna afstöðu sinnar til aðilja svo og eiginhagsmunagæzlu eiga að hafa rétt til að bera fram kröfu. Ef hjón eru skilin fullum lögskilnaði, fellur rétturinn niður. Með ættingjum í beinan legg er átt við ættarrakningu bæði fram og aftur. Orðið systkin tekur bæði til alsystkina og hálfsvastkina.

Um 3. lið. Lögborinn lögráðamaður mundi geta borið fram kröfu um sjálf-ræðissviptingu sjálfráða manns, en ófjarráða fyrir æsku sakir (16—21 árs). Skipaður lögráðamaður manns á þessum aldri hefur og saina rétt, þegar lögborins lögráðamanns nýtur eigi. Þá geta og lögráðamenn eldri manna en 21 árs haft réttinn, ef skjólstæðingur þeirra hefur aðeins verið sviptur áður annarri grein lögræðis, þ. e. sjálf-ræðis eða fjarræðis.

Um 4. lið. Hér er að sumu leyti um sömu menn að ræða og í 2. tölulið. Auk þess koma hér kjörforeldrar og kjörbörn, sbr. 9. gr. laga nr. 52/1940 (framfærslulög). Svo hefur og sveitarstjórn heimildina, ef viðkomandi er orðinn framfærsluþurfi, en það skilyrði tekur ekki til ættingjaframfærslu. Ekki er þessum lögum ætlað að fella úr gildi ákvæði 50. gr. laga nr. 52/1940.

Um 5. lið. Þessu ákvæði er einkum ætlað að taka til útarfa, er næstir standa til arfs, vegna þess að nánari skyldmenni eru ekki til, svo og bréferfingja, þegar erfðaskrá er ekki afturtæk, annaðhvort vegna ákvæða erfðasamnings eða sökum þess, að arfleifandi er ekki lengur hæfur til að afturkalla hana, t. d. vegna ellisljóleika, geðveiki eða annars slíks.

Um 6. lið. Loks þykir rétt að veita dómsmálaráðuneytinu viðtæka heimild til að krefjast lögræðissviptingar, enda fer það með yfirstjórn allra málefna, er lögræði varða, og þarf þar að gæta bæði opinberra hagsmuna og einkahagsmuna. Samkvæmt a-lið getur ráðuneytið borið fram kröfu, þegar gæzla opinberra hagsmuna gerir þess þörf. Hér koma einkum til greina þær ástæður lögræðissviptingar, er getur í 4. tölulið 5. gr., svo og 3. tölulið sömu greinar, að því er tekur til ofdrykkjumanna, er raska þrúfaldlega opinberum hagsmunum og setja þarf á hæli til læknunga. Um sjúklinga, er getur í nefndum 4. tölulið, mundi dómsmálaráðuneytið fá upplýsingar og tillögur frá landlækni, en um ofdrykkjumenn, sem setja þarf á hæli að opinberri tilhlutan, mundu skýrslur og tillögur koma frá lögreglustjórum. Samkvæmt b-lið getur ráðuneytið gert kröfu, ef það fær þá vitneskju um hag aðilja, að það telji rétt að gera gangskör að því, að hann verði sviptur lögræði. Getur það orðið vegna tilmæla frá einhverjum aðilja, sem að visu hefði sjálfur rétt til að bera fram kröfu, en kinokaði sér við því. Lögræðissviptingarmál eru viðkvæm fyrir aðilja og geta bakað þeim, er kröfu ber fram, óvild þess, er lögræðissviptingu á að þola. Þá geta tilmælin komið frá manni, sem ekki hefur sjálfur rétt til að bera fram kröfu, en mælist til lögræðissviptingar annaðhvort af umhyggjusemi (sbr. orðið „vina“) eða vegna þess, að hann hefur mikilla hagsmuna að gæta. Loks getur verið um mann að tefla, sem enga aðstandendur á hér á landi.

Um 8. gr.

Hér eru ákvæði um varnarþing í málum til lögræðissviptingar. Velja má milli heimilisvarnarþings og dvalarvarnarþings. Kemur það til af því, að aðili kann að

dveljast í sjúkrahúsi eða á hæli, en eiga lögheimili annars staðar. Með þessu á og að vera fyrir það girt, að mál tefjist vegna óvissu um lögheimili viðkomanda.

Um 9. gr.

Peir, sem kröfu geta gert um lögræðissviptingu samkvæmt 2.—5. lið 7. gr., verða að sanna aðild sína fyrir dómara. Svo ber þeim og að láta greinargerð um málavexti fylgja kröfu sinni, og sönnunargögn fyrir málsástæðum sínum, eftir því sem kostur er á.

Um 10. gr.

Í greininni er boðið, að rekstri lögræðissviptingarmáls skuli hraðað, eftir því sem föng eru á. Þarf oft að vinda bráðan bug að því að koma í veg fyrir óheppi-
legar ráðstafanir viðkomandi manns. Ef sá æskir frests, sem kröfu hefur gert, kemur dráttur síður að sök, en hinn aðilinn hefur og hags að gæta við það, að mál hans dragist ekki um of.

Rannsókn máls fer að hætti rannsóknar í opinberum málum. Dómari getur því kvatt aðilja fyrir dóm og fyrirvarsmenn þeirra svo og aðra, sem ætla má, að skýrslur geti gefið um málavexti. Dómari aflar sjálfur gagna, þar á meðal umsagnar lækni, ef með þarf.

Ef maður gerir sjálfur kröfu um lögræðissviptingu sína, er hann einn aðili málsins. Ella er krefjandi annar aðili þess.

Þó að maður æski þess sjálfur að verða sviptur lögræði eða samþykki kröfu annars manns um það, þá nægir það ekki til lögræðissviptingar. Hlutlæg skilyrði samkvæmt 5. gr. verða ávallt að vera fyrir hendi.

Hvort sem krafa um lögræðissviptingu er tekin til greina eða ekki, skal dómari kveða upp úrskurð, þar sem greind séu atriði þau, er rakin eru í 193. gr. laga nr. 85/1936.

Um 11. gr.

Nauðsynlegt er að kynna aðilja sjálfum lögræðissviptingarúrskurð, ef hann er vitheill, en sjálfsagt er að gera það með viðfelldnum hætti, eftir því sem unnt er. Birting með stefnuvottum er oftast óheppileg í svo viðkvæmum málum. Ef þýðingarlaust er að kynna aðilja sjálfum úrskurðinn, skal hann birtur einhverjum venzlamanni hans, ef til næst, sbr. um áfrýjunarheimild venzlamanna í 3. mgr. 13. gr.

Í stað eldri reglna um þinglýsingu, er hér mælt í 2. mgr., að í hverju lögsagnarundæmi skuli haldin skrá um lögræðissvipta menn, en spjaldskrá fyrir allt landið í dómsmálaráðuneytinu. Á þann hátt er auðveldast að afla sér vitneskju á hverjum tíma um lögræðissviptingu.

Þegar maður er sviptur fjárræði, ber nauðsyn til vegna almenns réttaröryggis í viðskiptum, að úrskurður sé birtur í Lögbirtingablaði. Um þýðingu þess vísast til 2. mgr. 19. gr. Eins og sjá má af þeirri grein, er það mjög áriðandi, að dómari sjái um, að niðurstaða úrskurðar sé birt þegar í stað. Sé nokkur hætta á því, að tilkynning um fjárræðissviptingu nái ekki til Lögbirtingablaðsins í tæka tíð, sbr. 19. gr., ber dómara að sjálfsgöðu að senda tilkynninguna í símskeyti. Svo ber og, eins og áður hefur verið, að geta úrskurðarins á varnarþingi fasteignar eða skips og á verzlanskrá, ef því er að skipta.

Um 12. gr.

Hér ræðir um mál til brotnáms lögræðissviptingar. Ef tilmæli um brotnámið eru órökstudd, er dómara að jafnaði ekki skylt að sinna þeim. Svo getur hann og krafizt umsagnar embættislækni um heilsufar hins lögræðissvipta manns, ef úrskurður hefur verið reistur á ástæðum, er getur í 1. eða 4. tölulið 5. gr. Ef viðkomandi maður er á hæli eða í sjúkrahúsi, mundi venjulegast vera krafizt vottorðs hlutaðeigandi yfirlækni. Synjun dómara á því að taka mál fyrir má að sjálfsgöðu skjóta til hæstaréttar.

Um 13. gr.

Rétt þykir, að áfrýjun úrskurða fari eftir reglum um áfrýjun opinberra mála, þar sem rannsókn máls er opinber.

Sé krafa um áfrýjun borin upp við héraðsdómara, þá skal hann án tafar annast það, sem með þarf, til að koma áfrýjun í framkvæmd, svo sem útgáfu dómsgerða, áritun fyrirkalls og birtingu þess fyrir þeim, sem aðiljar voru máls í héraði, svo og þeim, sem áfrýjunar æskir, hafi hann ekki verið aðili í héraði. Að því loknu sendir dómari dómsgerðirnar til dómsmálaráðuneytisins, sem kemur þeim áleiðis til hæstaréttar.

Ef vafi er á um það, hvort aðili er fær um að taka sjálfur ákvörðun um áfrýjun, rannsakar dómari það og fær umsögn læknis, ef með þarf.

Ákvæðið um það, að lögráðamaður og vandamenn geti áfrýjað, ef aðili er ekki fær um það, er sett vegna þarfar á því, að einhver gæti réttar hans.

Um 14. gr.

Í hæstarétti fer málf lutningur fram sem í opinberum málum. Það leiðir þó af ákvæðinu í 1. mgr. 10. gr., að krefjandi getur afturkallað kröfu sína um lögræðisviptingu í hæstarétti.

Þegar dómur hefur verið upp kveðinn í hæstarétti, ber héraðsdómara að annast skrásetning, birting eða afskráningu, eftir því sem niðurstaða dómsins gefur efni til.

Um 15. gr.

Samkvæmt lögræðislagunum frá 1917 skyldi málskostnaður og þinglýsingargjöld yfirleitt greiddast af almannafé. Eru samsvarandi ákvæði í þessari grein.

Um III. kafla.

Þessi kafla fjallar um ráðstöfunarrétt þann, sem lögræði fylgir, og um áhrif ólögræðis á gildi löggerninga.

Um 16. gr.

Hér er ákvæði 2. mgr. 2. gr. lögræðislaganna frá 1917 tekið upp óbreytt að efni. Ráðstafanahæfi það, er sjálfræði fylgir, þykir rétt að skilgreina þannig, að það taki til ráðstafana á öðru en fé, nema lög geri á því sérstakar undantekningar. Greinin skýrist af ákvæðum 1. mgr. 29. gr., en þar segir, að lögráðamaður ósjálfráða manns ráði „persónulegum högum hans, þar á meðal vistráðum og vinnusamningum“. Ráðstöfunarréttur getur orðið rýmri eða þrengri en hér segir, ef lög mæla svo fyrir í sérstökum tilfellum, sbr. ákvæði 18. gr. um sjálfsaflafé og gjafafé og 7. gr. laga nr. 39/1921, um giftingaraldur. Ráðstöfunarheimild á sjálfsaflafé og gjafafé er þó ekki, fremur en áður, bundin sérstaklega við sjálfræðisaldur.

Um löghæfi sjálfráða manna skiptir það mestu máli, að þeir geta sjálfir ráðið dvalarstað sinum og gert vinnusamninga á eindæmi sitt, sbr. og 2. gr. laga nr. 22/1928. Sjálfráða maður getur sjálfur sagt upp með lögmætum fyrirvara eldra vinnusamningi, sem lögráðamaður hans kann að hafa gert fyrir hans hönd. Vanefni sjálfráða maður vinnusamning, er hann bótaskyldur eftir almennum reglum. Hann getur þó ekki, svo gilt sé, gengið undir að greiða peninga eða annað í féviti vegna vanefnda á vinnusamningi. Skuldbinding sjálfráða manns gagnvart öðrum manni um að nota ekki vinnuhæfi sitt í sérstökum samböndum mun vera gild, þar sem hún varðar annað en fé, en væntanlega munu æskumenn njóta sérstaklega ríkrar verndar samkvæmt 37. gr. laga nr. 7/1936.

Um 17. gr.

Þetta ákvæði er tekið óbreytt að efni til úr 3. mgr. 4. gr. laga nr. 60/1917. Fjarræði fylgir réttur til þess að ráðstafa fé sínu í lifanda lífi með löggerningi, bæði beinlínis og með því að stofna til skulda, er greiddast eiga af fénu. Í fjarræði

felst einnig heimild til að nota og nýta eignir sínar án löggernings, svo sem að eyða þeim, nota þær við framleiðslu o. s. frv., og mundi þurfa lögræðissviptingu til að taka slík umráð af manni, sbr. og 2. tölulið 5. gr. Hins vegar taka reglur um fjárræði ekki til dánarráðstafana. Um undantekningar frá því, að fjárráða maður ráði fé sínu eða hluta þess, sjá 24. sbr. 25. gr. laga nr. 57/1921 og 11.—13. gr. laga nr. 25/1929, sbr. og 36. gr. laga nr. 19/1924.

Um 18. gr.

Ákvæði 4. mgr. 4. gr. laga nr. 60/1917 um ráðstöfunarrétt ófjárráða manna á sjálfsaflafé og gjafafé eru látin haldast, en gerð að ýmsu leyti fyllri, og er þá stuðzt við eldri fræðikenningar að mestu. Forráðin eru ekki bundin við það, að viðkomandi hafi náð sjálfræðisaldri, og ekki heldur við það, að hann hafi unnið fyrir fénu eða fengið það, eftir að hann hafði náð tilteknum aldri. Hins vegar er skýrt kveðið á um það, að forráðin nái aðeins til fjár, sem þegar er unnið fyrir. Ávísun manns á vinnulaun, sem hann hefði enn ekki unnið til, mundi því vera ógild.

Samkvæmt síðari málslið 4. mgr. er ráðstöfunarheimild ófjárráða manns varðandi sjálfsaflafé og gjafafé ekki hin sama og fjárráða manns á fé sínu. Ófjárráða maður getur nýtt og notað féð án löggernings svo og með löggerningi, er varðar féð heinlínis, að veðsetningu undanskilinni. Hins vegar hefur hann ekki heimild til að binda það óheinlínis með því að stofna til skuldar, er síðar ætti að greiðast af fénu.

Í 3. mgr. er lögráðendum veitt heimild til að svipta mann rétti til ráðstöfunar á sjálfsaflafé eða gjafafé. Þetta getur verið nauðsynlegt, þegar ófjárráða maður vinnur fyrir tiltölulega háum vinnulaunum, og hætta er á, að hann fari ráðlauslega með þau, svo og þegar um tiltölulega mikið gjafafé eða samansparað sjálfsaflafé er að tefla. Að jafnaði mundi þó rétt að takmarka umráðasviptinguna við það, að hinn ófjárráða maður héldi nokkru af vinnulaunum til eiginna ráðstöfunar.

Um 19. gr.

Í 1. mgr. er aðalreglan um áhrif ólögræðis, að því er varðar hinn ólögráða mann. Um áhrif þess, að því er snertir sammingsaðilja hans, vísast til 20. gr. Hafi maður hvorki haft hæfi til að gera löggerning né samþykki lögráðamanns síns, er hann óbundinn af gerningnum. Ákvæðið tekur þó aðeins til löggerninga, þar sem hinn ólögráða maður tekur að einhverju leyti á sig skyldur. Ólögráða maður getur, svo gilt sé, tekið við réttindum, t. d. hlut að gjöf. Hins vegar þarf maður að vera lögráður til þess að geta gefið upp réttindi, t. d. sjálfráða maður samkvæmt vinnusamningi og fjárráða maður samkvæmt kaupsamningi, til þess að geta hafnað tilboði og afsalað sér arfi svo og til að kvitta fyrir greiðslu. Lögræði er og skilyrði fyrir því, að maður geti tekið við eða beint til annarra ákvöðum, svo sem uppsögn eða viðskiptatilkynningu.

Ef samningur sjálfráða manns, en ófjárráða, varðar bæði vinnu hans og fé, getur hann orðið bindandi fyrir hann, að því er vinnuna varðar, t. d. ef sammingsaðili hans gefur upp rétt sinn samkvæmt fjárskuldbindingunni eða henni hefur þegar verið fullnægt, svo skuldbindandi sé fyrir hinn ófjárráða mann.

2. mgr. svarar til 8. gr. laga nr. 60/1917. Hér er þó sú breyting gerð, að birtingar úrskurðar á þingi er ekki krafizt, enda er slík birting nú brott fallin í Reykjavík, sbr. 3. gr. laga nr. 65/1943, og annars staðar á landinu er lýsing á manntalsþingi, sem haldið er einu sinni á ári, ekki lengur heppileg birtingaraðferð. Skráning úrskurðar hjá héraðsdómara kemur hér í stað innritunar áður, og birting í Lögbirtingablaði í stað þinglýsingar. Frestur til birtingar er miðaður við hæfilegan tíma til að koma tilkynningu um úrskurð til Lögbirtingablaðsins, sem senda má í símskeyti, ef með þarf. Sex vikna fresturinn er ákveðinn með hliðsjón af lengsta stefnufresti, sbr. 99. gr. laga nr. 85/1936.

Að því er snertir vitneskju sammingsaðilja hins lögræðissvipta manns um

löggræðissviptinguna, sbr. síðasta málslið 2. mgr., þá koma ákvæði 38. gr. laga nr. 7/1936 vafalaust til greina samkvæmt lögjöfnun, sbr. og 22. gr. sömu laga.

Um 20. gr.

Þessi grein fjallar um samninga með gagnkvæmum samningsskyldum, sem ólögráða maður hefur gert án heimildar frá lögráðamanni sínum. Þó að samningurinn bindi hann ekki, eða a. m. k. ekki í öndverðu, sbr. 1. mgr. 19. gr., getur samningsaðili hans orðið bundinn eftir því, sem í grein þessari segir.

Í 1. mgr. er átt við þau tilfelli, er samningsaðili hins ólögráða manns er grandlaus um heimild hans til að gera samninginn, þ. e. hann annaðhvort vissi ekki um ólögræðið eða hafði ástæðu til að ætla, að samþykki lögráðamanns væri fyrir hendi. Þegar svo stendur á, getur samningsaðilinn þegar riftað samningnum með tilkynningu til hins ólögráða manns sjálfs eða lögráðamanns hans, sbr. 4. mgr., nema lögráðamaðurinn hafi þá þegar staðfest samninginn eða honum hafi verið fullnægt, svo bindandi sé fyrir hinn ólögráða mann. Getur þar komið til greina, að ósjálfráða maður hafi þegar unnið verk, er hann tókst á hendur, eða að ófjárráða maður hafi galdið fé, sem ekki verði aftur heimt vegna reglna um traustnám, eða fé sé galdið af sjálfsaflafé eða gjafafé, sem ófjárráða maður má ráðstafa. Ef sjálfráða maður, en ófjárráða, á að inna af höndum bæði vinnu og fjárgreiðslu, þá nægir, að fjárskuldbindingunni hafi verið fullnægt með greindum hætti. Staðfesting lögráðamanns eins nægir að sjálfsögðu ekki, þegar um gerninga er að tefla, sem samþykki yfirlögráðanda eða dómsmálaráðuneytisins þarf til, sbr. 36. og 37. gr.

Í 2. mgr. ræðir um það, er samningsaðili hins ólögráða manns veit um ólögræðið og hefur ekki ástæðu til að ætla, að heimild frá lögráðamanni sé fyrir hendi. Þá þykir rétt, að hann sé bundinn, unz hinn ólögráða maður hefur átt þess kost að leita samþykkis lögráðamanns síns. Hafi frestur til þess verið tiltekinn í samningi aðilja eða í sambandi við hann, þá ber samningsaðiljanum að biða með riftun samningsins þann tíma. Ella verður hann að biða hæfilegan tíma. Má þar væntanlega hafa hliðsjón af 3. gr. laga nr. 7/1936. Að sjálfsögðu hefur samningsaðili hins ólögráða manns enga skyldu til að leita staðfestingar lögráðamannsins.

Hafi maður ráðið ósjálfráða mann í vinnu, vitað hvernig á stóð og ekki haft ástæðu til að ætla, að samþykki lögráðamanns sé fyrir hendi, þá getur hann ekki riftað samningnum, meðan hinn ósjálfráða maður fullnægir samningnum af sinni hálfu, sbr. 3. mgr.

Í 4. mgr. er undantekning frá þeirri reglu, að viðskiptatilkynningar til ólögráða manns hafi ekki gildi.

Um 21. gr.

Þessi grein fjallar um skyldu aðilja til þess að skila aftur verðmætum og um bótaskyldu, þegar samningur verður ógildur vegna ólögræðis annars aðilja.

Ef hlutur sá er enn við lýði, sem annar aðili hefur fengið í hendur frá hinum, ber að skila honum aftur. Þessi skylda er gagnkvæm.

Ef ekki er unnt að skila hlut aftur, t. d. vegna þess að hann hefur eyðilagzt eða verið ráðstafað til þriðja manns og verður ekki aftur heimtur vegna reglna um traustnám, þá ber viðkomanda að greiða verð hlutarins samkvæmt því, er segir í 1. og 2. tölul. 1. mgr. Þessi greiðsluskylda er ekki reist á reglum um skaðabætur. Til verndar hinum ólögráða manni er lögð mjög rík skylda á samningsaðilja hans til að greiða verð hlutarins, hvort sem hann var grandlaus um ólögræðið eða ekki, er hann fékk hlutinn í hendur. Honum er gert skylt að greiða fégjald, jafnvel þó að hluturinn hafi farizt af hendingu. Þó er gerð undantekning, ef hlutnum átti að skila aftur samkvæmt samningi aðilja, og hann hefur farizt vegna eiginleika hans, sem voru fyrir hendi, þegar hann var afhentur. Ef aðili hefur fengið hlutinn að gjöf eða til geymslu frá hinum ólögráða manni, mundi þessi stranga greiðsluskylda oft verða ósanngjörn, og er því heimiluð niðurfærsla greiðslunnar eftir málavöxt-

um, þegar svo stendur á. Um skyldu hins ólögráða manns til að bæta verð hlutar, sem ekki verður aftur skilað, ræðir í 2. tölulið. Honum ber aðeins að greiða féggjald, að því leyti sem hluturinn eða verðmætið hefur orðið honum að notum. Hér er því um nokkurs konar auðgunarkröfu á hendur honum að tefla, sem einkum miðast við það, hvort eign hans hefur aukizt vegna þess, að hann fékk hlutinn í hendur, eða hvort honum hafa sparazt við það nauðsynleg útgjöld.

Ákvæði 2. töluliðs 1. mgr. er við það miðað, að hinn ólögráða maður hafi ekki gerzt sekur um réttarbrot í sambandi við gerð sammings eða framkvæmd. Ef hann hins vegar hefur við gerð sammingsins villt á sér heimildir, skýrt rangt frá aldri sínum eða samþykki lögráðamanns, afhent hættulega muni, er tjóni geta valdið, eða á annan hátt gerzt sekur um réttarbrot, þá ber honum að greiða fébætur eftir 2. mgr. Þar er þó aldrei um efndabætur að tefla, heldur ber hinum ólögráða manni að bæta sammingsaðilja sínum tjón það, er hann hefur beðið vegna sammingsgerðarinnar. Hafi hinn ólögráða maður af ásetningi eða gáleysi rýrt eða eyðilaggt hlutinn eða ráðstafað honum til þriðja manns, þannig að hann verði ekki af honum heimtur, og um hlut er að ræða, sem samkvæmt samningnum bar að skila aftur (lán til afnota, geymsla, leiga, handveð o. s. frv.), eða skilaskyldan er til orðin vegna riftunar sammingsaðila á samningnum, sbr. 1. mgr. 20. gr., þá er honum (hinum ólögráða manni) skylt að greiða bætur, er oftast mundu ákveðnar eftir reglum um skaðabætur utan samninga. Ávallt má færa bætur niður, þegar þær eru metnar samkvæmt 2. mgr., og það allt að einu, þó að um raunverulega refsiverðan verknað hafi verið að tefla af hálfu hins ólögráða manns, eins og oft mundi vera.

Í 3. mgr. er við það átt, er refsivert brot hefur sannazt í opinberu máli. Þá nýtur hinn ólögráða maður ekki góðs af niðurfærsluheimild 2. mgr.

Um IV. kafla.

Í þenna kafla eru tekin ákvæði um lögráðendur, störf þeirra, skyldur og réttindi.

Um 22. gr.

Ákvæði greinar þessarar um foreldravald víkja ekki að neinu leyti frá eldri reglum, sbr. 3. gr. laga nr. 60/1917, 20.—22. gr. laga nr. 57/1921 og 32. og 33. gr. laga nr. 46/1921. Hér eru ákvæðin aðeins samræmd, og þykja þau eiga heima í lögum um lögráð.

Um 23. gr.

Fyrri mgr. fjallar aðallega um það, er barni er komið í fóstur. Foreldravald flyzt þá ekki í heild til fósturforeldra, en þeir verða þó að fara með það að nokkru leyti. Vegna hags barnsins, þykir rétt, að foreldrar geti hvenær sem er heimt umráð þess aftur. Með almannavaldi er bæði átt við handhafa framkvæmdarvalds, sem bærir eru að taka ákvörðun um þetta efni, og dómstóla, sbr. hæstaréttardóm 17. júní 1942.

Í annarri mgr. er almenn heimild til að svipta mann foreldravaldi, þegar þörf gerist. Sérákvæði í lögum, t. d. barnaverndarlögum, barnafræðslulögum o. s. frv., halda gildi sínu.

Um 24. gr.

Þeir, sem fara með foreldravald yfir barni, ráða persónulegum högum þess til 16 ára aldurs. Í þessari grein er mælt, að þeir séu og lögráðamenn barns, að því er fjármál þess varðar, unz það hefur náð fjárræðisaldri. M. ö. o., þessir menn eru að öllu leyti lögbornir lögráðamenn barns, unz það verður fullráða, og þarf ekki að skipa því lögráðamann, meðan þeirra nýtur. Þeir, sem fara með umráð barns um stundarsakir samkvæmt 23. gr., eru ekki lögbornir lögráðamenn.

Um 25. gr.

Með því að enginn er lögborinn til lögráða fyrir manni, sem sviptur er lög-ræði, þarf jafnan skipun til. Ef maður á aldrinum 16—21 árs er sviptur sjálf-ræði, mundi að jafnaði rétt að skipa þann mann lögráðamann, sem áður hafði foreldra-vald á hendi, enda fjárráð barns í hans höndum.

Í 2. mgr. ræðir aðeins um fjárráð. Um ráðstöfun foreldravalds yfir ósjálfráða barni innan 16 ára aldurs fer eftir öðrum reglum, ef lögborins handhafa foreldra-valds nýtur eigi. Það er því mögulegt, að foreldri fari áfram með foreldravald, þó að fjárráð barns séu fengin í hendur skipuðum lögráðamanni samkvæmt þessari grein.

Um 26. gr.

Skipun lögráðamanns „ad hoc“ mun jafnan hafa verið talin heimil, enda þótt engin ákvæði væru um það í lögum nr. 60/1917. Þar sem oft er þörf á því, að lög-ráðamaður sé skipaður til þess að gegna sérstöku starfi fyrir ólögráða mann, þykir rétt, að heimild til þess sé í lögum.

Um 27. gr.

Hér er fellt niður það ákvæði 11. gr. laga nr. 60/1917, að lögráðamann skuli skipa karl eða konu, næst að frændsemi. Við val lögráðamanns verður jafnan að líta á, hvað hinum ólögráða manni er fyrir beztu. Að öðru jöfnu má ætla, að nánir frændur verði valdir til lögráðamannsstarfa, þegar þess er kostur, þar sem vænta má meiri umhyggju af þeim en vandalausum mönnum.

Um 28. gr.

Grein þessi er í samræmi við reglur þær, sem nú gilda.

Um 29. gr.

Undantekningar frá því, að lögráðamaður ósjálfráða manna ráði vistráðum þeirra og vinnusamningum, eru í 30. og 31. gr.

Um 30. gr.

Ákvæði þessarar greinar er nýmæli, sem sett er til hags ósjálfráða mönnum. Til vinnusamninga þeirra, er í greininni getur, þarf samþykki bæði lögráðamanns og hins ósjálfráða manns.

Um 31. gr.

Um ástæður fyrir þessari grein vísat til þess, er segir um 5. gr. og 6. tölulið 7. gr. hér að framan. Reynt er að búa svo tryggilega sem unnt er um hag þeirra manna, sem nauðsyn ber til að setja í sjúkrahús eða á hæli til langdvalar, án þess að gilt samþykki þeirra sjálfra sé fyrir hendi. Þegar svo stendur á, getur lögráða-maður einn ekki tekið ákvörðun um málið. Samþykki dómsmálaráðuneytisins verður einnig til að koma. Þá getur dómsmálaráðuneytið tekið slíka ákvörðun af sjálfsdáðum, bæði sem yfirstjórnandi þeirra málefna, sem lögráð varða, og vegna þess, að gæzla almannahags gerir slíka ráðstöfun nauðsynlega. Ákvæði greinarinnar taka ekki til barna, sem eru háð foreldravaldi.

Að sjálfsögðu fer það yfirleitt eftir álit og ákvörðun yfirlæknis viðkomandi sjúkrahúss eða hælis, hvenær rétt telst, að dvöl manns þar slíti, en lögráðamenn og dómsmálaráðuneytið hafa eftirlit með því, að dvölin verði ekki lengri en nauð-syn krefur. Rétt þykir, að ágreining um dvalarþörfina megi bera undir dómstóla.

Um 32. gr.

Undantekningar frá því, að lögráðamaður ráði einn fé skjólstæðings síns, eru í 34.—37. gr.

Um 33. gr.

Þarfnast ekki skýringar.

Um 34. gr.

Reiðufé ólögráða manna er mjög oft geymt hjá yfirlögráðanda, og þykir ekki rétt, að lögráðamaður hafi ráðstöfunarrétt á því fé. Hann getur því ekki gefið ávísanir á það né bundið það á annan hátt. Annað mál er það, að fullnægju kann að mega leita í fénu fyrir löglega stofnuðum skuldum hins ólögráða manns, þar á meðal þegar lögráðamaður hefur stofnað til skuldarinnar fyrir hönd skjólstæðings síns.

Um 35. gr.

Þar sem löggerningar þeir, sem greinin fjallar um, geta oft verið mjög varhugaverðir, en sjaldnast til hags hinum ólögráða manni, þykir rétt að banna þá með öllu. Greinin tekur til hvers konar ábyrgðar eða tryggingar og hvort heldur fyrir skuld þriðja manns eða öðru, svo sem því, að hann fari ekki brott af tilteknu svæði eða fremji ekki tiltekin verk.

Um 36. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru í samræmi við reglur um störf lögráðamanns og afstöðu hans til yfirlögráðanda, sem farið hefur verið eftir hingað til.

Um 37. gr.

Viðvíkjandi ákvæðum þessarar greinar vísast til 7. gr. tilskipunar frá 18. febrúar 1847.

Um 38. gr.

Um lánsstofnanir, sem fullnægja skilyrðum fyrri mgr., sjá lög nr. 10/1928, 51. gr., lög nr. 4/1932, lög nr. 69/1941, 25. gr., og lög nr. 115/1941, 12. gr. Um síðari mgr. sjá 8. gr. tilsk. 18. febr. 1847.

Um 39. gr.

Sjá 10. gr. tilsk. 18. febr. 1847.

Um 40. gr.

Sjá 4. og 5. gr. tilsk. 18. febr. 1847. Skylda lögráðamanns til að gera árlega skilagrein fyrir starfi sínu var þar bundin við, að hinn ólögráða maður ætti eignir til 20 hundraða á landsvísu. Hér er miðað við 5000 kr. eign, og er það að vísu minni eign en 20 hundruð árið 1847.